

RAZGLEDI

APITURIZEM KOT PRESEČIŠČE TRADICIJE, ZDRAVILSTVA IN ČEBELARJEVE TRAJNOSTNE PRIDOBITNE DEJAVNOSTI

AVTORJA

Vanja Tišler

vanja.tisler@gmail.com

dr. Metod Šuligoj Univerza na Primorskem, Fakulteta za turistične študije – Turistica, Obala 11a, SI – 6320 Portorož, Slovenija
metod.suligoj@fts.upr.si

DOI: 10.3986/GV92204

UDK: 338.483:638.1(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Apiturizem kot presečišče tradicije, zdravilstva in čebelarjeve trajnostne pridobitne dejavnosti

Apiturizem združuje trajnostni, nišni, dediščinski in zdravstveni turizem. Je nov turistični proizvod in tudi nova raziskovalna tema. V pričujočem prispevku pojasnimo razvoj apiturizma in apiterapije v Sloveniji. Ker je glavna posebnost slovenskega apiturizma certifikat odličnosti, smo s pomočjo intervjujev ugotavljali poglede certificiranih in necertificiranih ponudnikov (čebelarjev) na »izvajanje« apiturizma v praksi. Ugotovili smo, da imajo ponudniki o vključevanju apiturizma v slovensko okolje pozitivno mnenje, kritični pa so do zakonske neurejenosti apiterapije in si od državnih ustanov želijo večjo pomoč pri razvoju in promociji apiturizma. Zaznane so bile tudi razlike med certificiranimi ponudniki in tistimi, ki certifikata nimajo.

KLJUČNE BESEDE

apiturizem, čebelarji, turizem, nišni turizem, apiterapija, zdravilstvo, certifikat apiturizma, tradicija, Slovenija

ABSTRACT

Apitourism as an intersection of tradition, alternative medicine and the beekeeper's sustainable income-generating activity

Apitourism combines sustainable, niche, heritage and health tourism. It is a new tourism product and a new research topic. In this paper we explain the development of apitourism and apitherapy in Slovenia. Since the main feature of Slovenian apitourism is the certificate of excellence, interviews were used to determine the views of certified and non-certified providers (beekeepers) of the business (»implementation« of apitourism in practice). We found out that providers have a positive opinion on the integration of apitourism into the Slovenian environment, but they are critical of the (legal) disorder of apitherapy. They also want more help in the development and promotion of apitourism from state institutions. Differences between certified providers and those who do not have a certificate were identified throughout the research.

KEY WORDS

apitourism, beekeeping tourism, niche tourism, apitherapy, alternative medicine, certificate of apitourism, tradition, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 27. februarja 2020.

1 Uvod

Povečevanje števila obiskovalcev (turistov) in s tem prihodkov ustvarja potrebo po novih turističnih proizvodih in destinacijah, ki zadovoljijo vedno bolj zahtevne obiskovalce (turiste). Iskanje novih proizvodov je zato pogosto zelo invazivno in povzroča celo škodo. V nadaljevanju pojasnimo, zakaj je apiturizem eden izmed teh novih turističnih proizvodov, ki mu v slovenskem okolju ne moremo očitati invazivnosti in škodljivosti za družbo ali naravo. To je oblika turizma, ki povezuje čebelarstvo in apiterapijo s turistično dejavnostjo, v Sloveniji pa še z bogato tradicijo. In prav zaradi te bogate slovenske čebelarške zgodovine in kulture je, na pobudo Čebelarške zveze Slovenije (ČZS) in ob podpori slovenske države, Organizacija združenih narodov (OZN) razglasila 20. maj za »svetovni dan čebel« (Združeni ... 2017). Datuma niso izbrali po naključju, temveč je to dan, ko se je leta 1752 rodil znameniti slovenski čebelar Antona Janša, ki je sicer zgolj ena izmed osebnosti, ki so se s to dejavnostjo ukvarjali na slovenskem ozemlju (glej Porenta 2017).

Apiturizem umeščamo v tako imenovani nišni turizem, ki predstavlja boljšo in donosnejšo vključitev krajevnih ponudnikov v gospodarski razvoj kraja in, posledično, v trajnostni razvoj (glej Robinson in Novelli 2005). Nišni programi so prilagojeni posameznikovim interesom in njihovi želji po pridobljenem novem znanju (Kline Arih, Arih Korošec in Šivic 2013). V tem smislu so indikativne smernice Strategije trajnostne rasti slovenskega turizma 2017–2021 (2017), ki apiturizma sicer ne vključujejo, a izpostavljajo pomembnost dobrega počutja, zdravja in trajnostnega razvoja slovenskega turizma.

Namen tega prispevka (interdisciplinarne raziskave) je analiza te nove oblike trajnostnega turizma (Razpotnik Visković 2020), ki se že vključuje v slovensko okolje in tudi sledi usmeritvam nove strategije slovenskega turizma. Predstavlja s tradicijo povezan, trajosten in odgovoren turizem, ki je skladen z najbolj rastočima turističnima trendoma – zdravjem in dobrim počutjem. Z raznolikostjo ponudbe in aktivnim doživetjem pa lahko apiturizem privablja tudi zahtevne goste. Apiturizem se v Sloveniji v večji meri predstavlja (tudi trži) skozi blagovno znamko *Apiroutes* z dvema koordinatorjema ČZS in Turistično agencijo Aritours (Kaj je ... 2018), katerih dosežki so pogosto izpostavljeni; zelo malo pa se govori o glavnih akterjih oziroma ponudnikih – čebelarjih – ki dejansko izvajajo to pridobitno dejavnost. Tu je treba izpostaviti, da so posebnost slovenskega apiturizma certificirani ponudniki. Certifikati so edinstveni in temeljijo na turistični ponudbi apiturizma (Renko 2017). Motiv certificiranja je boljše trženje, dvig kakovosti in zagotavljanje boljšega nadzora nad vsebino in izvedbo storitev apiturizma (Kaj je ... 2018; Certificiranje ... 2018). Po podatkih ČZS (Kaj je ... 2018) je bilo v začetku leta 2020 v Sloveniji certificiranih 38 ponudnikov apiturizma, kar je pri 10.667 registriranih čebelarjih leta 2017 (Čebele 2018) relativno majhno število. Naj izpostavimo, da je bila zaznana neskladnost javnih evidenc ČZS, saj je bilo na glavni spletni strani zveze navedenih 42 ponudnikov apiturizma (Certificiranje ... 2018). Cilj raziskave je bil v sklopu apiturizma pridobiti mnenja certificiranih in necertificiranih ponudnikov (čebelarjev) ter mnenja primerjati. Pri tem želimo odgovoriti na vprašanja: *kaj ponujajo in kakšno mnenje imajo slovenski ponudniki (čebelarji) o apiturizmu v Sloveniji in v čem se razlikujejo pogledi certificiranih in necertificiranih ponudnikov?*

2 Od čebelarstva do (tematskega) turizma

Čebelarjenje se tesno prepleta z apiterapijo, ki v prevodu pomeni zdravljenje s čebeljimi pridelki (latinsko *apis* – čebela, *therapia*: terapija – zdravljenje). Z apiterapijo ohranjamo zdravje z uporabo izdelkov iz panjev čebel (Fratellone, Tsimis in Fratellone 2016). Čebelji pridelki, med katere štejemo med, cvetni prah, propolis, matični mleček, apilarnil, čebelji strup in čebelji vosek ter vonj iz čebelnjakov, niso zdravila, vendar pa se koristno dopolnjujejo z zdravili in s prehrano (Šivic, Arih in Tomec 2007; Kapš 2012; Fratellone, Tsimis in Fratellone 2016). Pušnik (2016) dodaja, da je to metoda zdravljenja, ki se je razvijala 5000 let in je podprta z več kot stoletnimi raziskavami in znanstvenimi dognanji. Te so bile do zdaj obravnavane na svetovnih kongresih *Apimondije* in *Apimedice*. Ta (medicinski) izraz

je predmet znanstvenih raziskav, pri čemer Šenel in Demir (2018) ugotavljata, da so najbolj raziskovalno produktivni v Švici, na Hrvaškem in v Bolgariji.

Čebelarstvo in apiterapijo lahko povežemo s »turizmom zdravja in dobrega počutja«. Tovrstni turizem pa se po mnenju Strategije trajnostne rasti slovenskega turizma 2017–2021 (2017), OECD-ja (Spending ... 2018; Tourism ... 2018), Ovsenika (2015), Gojčičeve (2005) in drugih avtorjev uvršča med pomembne sodobne trende. Zato je razumljivo, da destinacije razvijajo nove specifične turistične proizvode prav na temo čebelarstva/apiterapije, ki se na neinvaziven način umeščajo v naravno in družbeno okolje. Ti proizvodi se razvijajo kot del tematskega turizma, pri čemer se hkrati ustvarjajo niše (Đurašević 2014). Tematski turizem se obravnava kot predhodnik nišnega turizma (Ali-Knight 2010) in ga lahko imenujemo tudi selektivna oblika turizma (angleško *selective form of tourism*), turizem posebnega pomena (*special interest tourism*, SIT) ali alternativni turizem (*alternative tourism*) (Rabotić 2012). Tematski turizem ne sloni na novo »izumljeni« obliki turizma, temveč se z novim konceptom vključuje pri nadaljnjem razvoju destinacije (Đurašević 2014). V njega se vključujejo posamezniki ali skupina ljudi, ki si želijo razviti določen interes in obiskati kraje, ki so del tega interesa (The role ... 1985). Kot ugotavlja več avtorjev, na primer Wong in Cheung (1999), Robinson in Novelli (2005), Trauer (2006), Šuligoy (2018, 19), sodobni turisti iščejo prilagojene turistične izkušnje tudi z nematerialnimi lastnostmi, notranjo izpolnjenostjo, čustvi in zadovoljstvom kot neposreden odgovor na depersonalizirano in racionalno postmoderno urbano življenje; tako imenovani *homo turisticus* išče svojo doživljajsko izkušnjo, ki temelji na številnih možnostih turističnih storitev (Šuran 2016, 69), kar je popolnoma v skladu s teorijo tematskega turizma (Douglas, Douglas in Derrett 2001; Rabotić 2012). To pa je v popolnem nasprotju z množičnim turizmom (Hall in Weiler 1992; Douglas, Douglas in Derrett 2001, 2).

Iz tematskih proizvodov apiterapije in čebelarstva se je postopoma razvil turizem, imenovan apiturizem oziroma čebelarski turizem. To je posebna oblika turizma, povezana s profesionalnim čebelarjenjem, čebeljimi proizvodi v ekološkem, živilskem in medicinskem smislu. Turisti obiskujejo tudi čebelnjake, čebelarske muzeje in muzeje na prostem, kjer se lahko seznanijo z zgodovino, s tradicijo in z načini čebelarjenja ter se približajo kulturnim in naravnim znamenitostim države (Woś in Bień 2013 v: Woś 2014, 67; Šivic 2013). Pravzaprav »api izkušnja« kot del inovativnega in trajnostnega turizma ponuja posamezniku pustolovščino, izkušnjo glede na njegov značaj, vrednote, načela in interese. Ena izmed glavnih značilnosti apiturizma je družbena odgovornost, saj z edinstveno turistično izkušnjo spodbuja razumevanje, socialno integriteto in izobraževanje (Kline Arih in Arih Korošec 2015). Apiturizem pomaga pri oživitvi podeželskih območij in ohranjanju regionalne kulture ter tradicije – priložnost so tudi tradicionalne prireditve na podeželju (glej Korošec 2007, 72–73; Hrobat Virloget in Kavrečič 2019; Kumer s sodelavci 2019). Te niso nujno osredotočene na čebelje proizvode, a ponujajo priložnost tudi čebelarjem, da se predstavijo s svojo ponudbo. Čeprav apiturizem sloni na že obstoječi ponudbi, kot so muzeji, so prav lastniki čebelnjakov in kmetij tisti, ki oblikujejo ponudbo in vključujejo nove proizvode (Woś 2014). Kline Arih in Arih Korošec (2015) med perspektivne vrednote apiturizma štejeta ohranjanje tradicij in harmonije z naravo, učenje in ustvarjanje novih izkušenj v turizmu, širjenje zavedanja o pomenu čebel za človeštvo, promoviranje naravnih in medicinskih proizvodov ter razvijanje trajnostnih, naravnih in inovativnih turističnih proizvodov z dodano vrednostjo.

Da bi tudi apiturizem na splošno pridobil dodano vrednost, je ČZS s turistično agencijo Aritours leta 2013 začel s certificiranjem ponudnikov apiturizma. Slovenija je za zdaj edina država, ki ponudnikom apiturizma in apiterapije podeljuje certifikate. S tem se želijo koordinatorji apiturizma približati trendu trajnostnega in zelenega turizma, ki vključuje več vidikov, kot so krajevno, biološko, organsko in zdravo ter s tem spodbuditi konkurenčnost (Kline Arih in Arih Korošec 2015). Certifikate lahko pridobijo čebelarji, ki se ukvarjajo s čebelarjenjem na trajnostni način, vzreditelji kranjske čebele, lastniki muzejev ali čebelnjakov, apiterapevti, umetniki, ki se ukvarjajo s panjskimi končnicami, pridelovalci medu, pridelovalci sveč iz voska, izdelovalci medenjakov in lecta, pridelovalci naravne kozmetike, prodajalci spominkov in podobno (Kline Arih in Arih Korošec 2015; Renko 2017). S certifikatom tako ponudnik pridobi pravico, da se s svojo ponudbo predstavi na spletni strani *apiturizem.si*. Ponudniki

se lahko včlanijo tudi v Sekcijo ponudnikov apiturizma pri ČZS, ki je bila ustanovljena leta 2016 za boljše zastopanje ponudnikov, boljše promocijo, aktualizacijo spletne strani in pogovore z »državo« (Certificiranje ... 2018).

Osnovni pogoji, ki jih mora ponudnik izpolnjevati, če želi pristopiti k certificiranju, so aktivno izvajanje apiturizma, imeti mora primeren prostor za sprejem obiskovalcev (tudi do 60 ljudi), urejen dostop do posameznih objektov in uporabljati naravi prijazne promocijske materiale. Certificiran ponudnik lahko pridobi do tri »čebelice«. Ena čebelica pomeni dober ponudnik apiturizma, ki ima zadovoljive osnovne zahteve, med katere spadajo usmeritvene table, urejena okolica in prostor (čistoča) ter urejenost čebelarja/ponudnika. Za pridobitev dveh čebelic, ki ima prav tako naziv dober ponudnik apiturizma, je v ponudbi potrebna dodana vrednost turizmu, kot so delno ekološko ali biodinamično čebelarjenje, retorične sposobnosti predstavitelja/ponudnika (nagovor, vodenje), večjezična podpora, pester nabor medenih izdelkov, lepo urejen prostor (uporaba naravnih materialov), lična embalaža za svoje izdelke. Ponudnik, ki si pridobi naziv odličen ponudnik apiturizma, je nagrajen s tremi čebelicami in ustvarja »api doživetja«. Je specializiran, nudi doživljajsko vodenje po apiturizmu, ima razvoj inovativnih, lastnih proizvodov z lično dekoriranim prostorom, nudi degustacije in pakušine domačih dobrot (Certificiranje ... 2018; Kaj je ... 2018).

3 Čebelarska tradicija na Slovenskem

Čeprav je preproste oblike čebelarjenja zaznati že prej, so od 13. stoletja (nastanek zemljiških gospodstev) čebelarji postopoma prešli k popolnemu čebelarjenju na domu. Največji premik je bil storjen v času Marije Terezije, ko so v šestdesetih letih 18. stoletja po deželah ustanavljali kmetijske in ekonomske družbe (Bukovec 1955), a je bilo to za slovensko kmečko prebivalstvo zaradi jezikovnih ovir precej neuporabno (Gregori 2008). V tem obdobju so bili čebelarji oproščeni vseh davkov, dva največja čebelarja v okraju pa sta prejela celo denarno pomoč (Šalehar 2010).

Izpostaviti je treba tri za čebelarstvo pomembne Slovence – Anton Janša (1734–1773) je poučeval na čebelarski šoli na Dunaju, Peter Pavel Glavar (1721–1784) je prevedel Janševe knjige in jih dopolnil s svojim znanjem, Anton Žnideršič (1874–1947) je vpeljal nov izum – panj AŽ (Šivic, Arih in Tomec 2007; Porenta 2017). Ne smemo pa pozabiti na začetnika sodobne apiterapije v Evropi, češkega zdravnika Filipa Terča (1844–1917), ki je večino svojega življenja deloval v Mariboru. S svojimi načrtnimi poizkusi je izoblikoval čebeljo terapijo ter postavil mejnike za poznejši alergologijo in imunologijo. Leta 2006 so na mednarodnem kongresu apiterapije v Passauu njegov rojstni dan razglasili za mednarodni dan apiterapije (Pivec 2013; Pušnik 2016).

Leta 1873 so v Ljubljani ustanovili dvojezično čebelarsko organizacijo imenovano *Kranjsko društvo za umno čebelarstvo*. Ta se je leta 1875 preimenovala v *Slovensko društvo za umno čebelarstvo* (Bukovec in sodelavci 1955). Leta 1883 so gorenjski čebelarji in sadjarji ustanovili *Čebelarsko in sadjarsko društvo za Kranjsko* s sedežem na Jesenicah. Za tem je bilo leta 1898 ustanovljeno *Slovensko osrednjo čebelarsko društvo za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorsko* s sedežem v Ljubljani. Društvo je takoj začelo izdajati svoje glasilo *Slovenski čebelar*, ki izhaja še danes. Leta 1945 je bila ustanovljena *Zveza čebelarskih društev za Slovenijo*, ki se je kasneje preimenovala v *Čebelarsko zvezo Slovenije* (Poklukar 1998; Gregori 2008).

4 Analiza mnenj slovenskih čebelarjev o apiturizmu

4.1 Metodologija

Raziskava temelji na rezultatih terenskega dela z metodo usmerjenega polstrukturiranega intervjuja s posameznimi certificiranimi in z necertificiranimi ponudniki apiturizma. Intervjuje smo izvedli

novembra in decembra 2018 ter januarja 2019. Nato smo s kodiranjem, pri čemer smo uporabili metode deskripcije, komparacije in kompilacije, predstavili, interpretirali in primerjali različna mnenja. V interdisciplinarni raziskavi smo opravili deset naključnih intervjujev, pet intervjujev smo opravili s certificiranimi ponudniki in pet intervjujev z necertificiranimi ponudniki. Postavili smo si še dodatna merila (velja predvsem za necertificirane ponudnike): da so poleg prodaje medu ponujali tudi dodatne storitve (na primer: predstavitev svojega čebelarstva za obiskovalce ter da so intervjuvanci prihajali iz različnih delov Slovenije). Na podlagi intervjujev smo želeli pridobiti mnenja ponudnikov o implementaciji apiturizma v Sloveniji. Glavno vodilo so nam bili raziskovalni namen, cilji in vprašanja navedena v uvodnem poglavju.

4.2 Rezultati in razprava

Definicija apiturizma, ki jo najdemo v literaturi, ga opisuje kot turizem, ki je povezan s profesionalnim čebelarjenjem in čebeljimi proizvodi (Woś in Bień 2013 v: Woś 2014, 67). Naši intervjuvanci ta pojem razumejo kot nadstandard, ki je že prerasel samo prodajo izdelkov in pomeni izvajanje storitve, ki jo lahko zaračunaš (anonimni čebelar, 28. november 2018). Čebelar (R.S., 13. januar 2019) poleg ekonomskega učinka apiturizma izpostavi še prepoznavnost svoje dejavnosti in Slovenije: *»En dodaten zaslužek zraven službe, za enkrat, ne. Plus tega, da ratam prepoznan po celem svetu, ker smo nekaj posebnega. Večja prodaja, več turistov je, več prodaje doma, nam ni potrebno iti na tržišče kam drugam. To je v bistvo nekaj cilj, prodati izdelke«*. Nadalje, apiturizem ponudniki opišejo kot storitev, s katero širijo znanje in neposredno omogočajo večjo prodajo izdelkov. Dva necertificirana ponudnika imata programe, skoraj popolnoma prilagojene čebelarjem, katere kot pomembne koristnike (obiskovalce, turiste) apiturizma v Sloveniji izpostavi tudi Wošova (2014). Kljub temu, da lahko apiturizem razumemo kot dopolnilno dejavnost čebelarstva, necertificirani ponudniki veliko bolj poudarjajo finančni učinek apiturizma, medtem ko certificirani ponudniki prepoznajo tudi drugi vidik, ki temelji predvsem na ohranjanju kulturne dediščine (tradicije). Necertificiran ponudnik (D.M., 22. november 2018) med intervjujem večkrat poudari pomembnost višje cene, ki jo je mogoče dosežati prav s turizmom. Z višjo ceno se lahko obiskovalcu ponudi več, z višjim dohodkom pa je mogoče vlagati tudi v nadaljnji razvoj. Medtem ko certificirana ponudnika celo poudarita, da enega moti izbožen cenik na čebelnjaku (K.V., 8. november 2018) in drugega obdaja žalost nad izginjanjem tipičnega slovenskega čebelnjaka – dediščine (A.S., 11. januar 2019), ki jo Kline Arih in Arih Korošec (2015) postavljata med perspektivne vrednote apiturizma.

V splošnem slovenski čebelarji zaradi tesne povezave pogosto enačijo pojma apiturizem in apiterapija. *»Pozimi vsak, ki vzame med, je apiterapija, če vzameš cvetni prah, je apiterapija, greš v čebelnjak je apiterapija ...«* (K.V., 8. november 2018). Apiterapija v smislu izboljšanja počutja (dihanje aerosolov, masaže) je sestavni del ponudbe skoraj vsakega certificiranega ponudnika, medtem ko necertificirani v ponudbo vključujejo le *»predavanja«* in predstavitev čebelarstva. Apiterapija v Sloveniji ni uradno priznana, kar ponudniki obžalujejo. Zaznati je splošno zavedanje, da bi se področje apiterapije moralo zakonsko urediti. Od desetih intervjuvancev ima certifikat apiterapevta (ni uradno priznan poklic) pet oseb, oziroma ga ima oseba, ki intervjuvancu pomaga pri dejavnosti. Ob primerjavi ponudbe certificiranih in necertificiranih ponudnikov lahko opazimo, da imajo certificirani v splošnem inovativnejšo in pestrejšo ponudbo, ki je pogosto povezana še z drugimi dejavnostmi (tradicionalnimi obrtmi): lončarstvom, zeliščarstvom, medenimi pikniki, muzejem in možnostjo organizacije izleta po destinaciji. V tem kontekstu je ponudba teh čebelarjev takšna, kot jo predvidevajo Wošova (2014), Kline Arihova, Arih Koroščeva in Šivic (2013) ter Šivic (2013).

Slaba plat apiturizma je prav sezonskost, ko zaradi mirovanja čebel čebelarji določenih dejavnosti ne izvajajo. *»Mi pa, ko gremo panje odpirat in naredimo apiterapijo, pa deset panjev odpremo, mi smo ji vso klimo vzeli, ji uničili življenje«*. (A.K., 11. januar 2019). *»Ja, jaz v bistvu čebelnjak zaprem novembra in potem do maja ga ne odpiram. Ker tudi to ropotanje po čebelnjaku, sicer bi lahko ljudje šli, ampak*

nočem vznemirjati čebel« (A.S., 11. januar 2019). Imajo pa v tem času prednost tisti ponudniki, ki lahko pokažejo prej naštete dejavnosti (tradicionalne obrti), ki niso neposredno odvisne od čebelarstva. Nadalje, *»masaža ja, vdihavanje ja, vemo pa, da so eni alergični na čebelji pik in lahko se bo enkrat zgodilo, da bo kdo umrl v čebelnjaku in takrat bomo vsi nastradali, tudi tisti, ki tega ne počnemo*«. (A.S., 11. januar 2019). V tem smislu so certificirani ponudniki deljenega mnenja o tem, v kakšnem obsegu bi se apiterapija smela izvajati. V certifikatu apiterapevta vidijo predvsem dodano vrednost, več znanja in večje zaupanje ljudi. Izpostavljena je predvsem težava pri posredovanju čebeljega strupa ljudem zaradi alergije. Apiterapevt naj bi poznal preventivo, ob uradnem priznanju pa bi bil apiterapevt bolj zaščiten, imel bi večje pristojnosti in bil bolj podučen. Menijo sicer, da bi morali s predpisi jasno opredeliti, kdo lahko kaj počne in kako, a se pri tem njihov pogled (pričakovanje) precej razlikuje od stališč uradne medicine. Medicinska stroka je namreč zelo previdna in zagovarja stališče, da bi status apiterapevta lahko pridobil zdravnik zdravilec (zdravnik s koncesijo) po predhodnem strokovnem preverjanju in s posebno licenco Zdravniške zbornice (Borko in Turk 2016, 18). Po drugi strani pa Židova (2000) piše o alternativni medicini, o ljudski medicini ali ljudskem zdravilstvu, ki so na Slovenskem močno prisotni. V tem smislu bi povezave z apiterapijo težko spregledali.

Ne glede na zgoraj zapisano, spada apiturizem v perspektivne nove turistične proizvode, saj po mnenju intervjuvancev vsebuje komponente slovenskega turizma – trajnostni, dediščinski in butični turizem z majhnimi čebelnjaki. To je popolnoma skladno s trendi v tematskem (nišnem) turizmu (glej poglavje 2). Večina vseh intervjuvancev certifikat izpostavlja kot prednost, saj v tem vidijo garancijo za raznoliko in pestro ponudbo. Opozarjajo, da mora imeti posameznik lastno vizijo in pot, saj so slovenski čebelarji v splošnem premalo inovativni in drugačni. Težava, ki jo izpostavljajo ponudniki, je visoka investicija in posledično prenizke cene storitev, pri čemer so prav necertificirani ponudniki skeptični o *»povrnitvi investicije*«. *»Prenizke cene, ..., če nekaj ne zaslužiš, ne moreš vložiti v propagando, če nimaš propagande, ne moreš razložiti, da so tvoji izdelki boljši. In ne moreš uspet*« (D.M., 22. november 2018). Medtem ko so certificirani ponudniki bolj optimistični in prepričani, da bi se ob bolj agresivni ponudbi s to dejavnostjo dalo preživljati in dobiček še povečati. Izpostaviti je treba tudi pomembnost lokacije, kjer se posamezni ponudnik nahaja. Razbrati gre, da se apiturizem bolje razvija v bolj turističnih destinacijah oziroma v bližini glavnih turističnih znamenitosti v Sloveniji. *»Glede turizma imamo mi velik hendikep, ker Dolenjska ni zanimiva turistično. Vsak turist, ki gre za tri dni, bo en dan v Ljubljani, en dan bo na Bledu, en dan bo šel na morje. Če ma štiri dni, bo šel še na Štajersko, peti dan pride šele k nam. Če je celi teden, pride še k nam, drugač pa ne*«. (A.S., 11. januar 2019). Za dober nadaljnji razvoj ponudniki predlagajo vključitev mladih ljudi s tehnološkim znanjem, z znanjem tujih jezikov, povezovanje z drugimi deležniki v domačem okolju, širši destinaciji in tudi na državni ravni. Med zanimivimi zgodbami se izpostavlja prav zgodba češkega zdravnika Filipa Terča v Mariboru. *»Meni so v Beogradu rekli, vi imate Terča. Vsaki apiterapevt, vsaki čebelar bi moral prit v Maribor, tak ko gre vsaki musliman v Meko. Tak oni vidijo, mi pa tega nočemo vzeti. Turistični delavci pa, ko v Mariboru vprašajo o Terču, pa o njem nič ne vejo. Strategije ni ... S tem, da mi imamo dva svetovna dneva, od leta 2006 svetovni dan apiterapije ...*« (K.V., 8. november 2018).

Ponudniki v povezavi s certifikatom odličnosti za apiturizem ne izkazujejo visokih ambicij. V danem trenutku so imeli dovolj razvito dejavnost, ki so jo lahko s certifikatom le nadgradili. Certifikate pa v splošnem vidijo (le) kot sredstvo za promocijo, saj so tako promovirani na skupni spletni strani *apiturizem.si*, na kateri imajo turisti boljši pregled nad ponudbo. *»Ker nekdo je lahko mel prej nič, pa je mel dobro reklamo, pa so bili potem razočarani, nekdo pa je imel veliko, pa se ni znal promovirati, pa ga niso našli*« (K.V., 8. november 2018). Certificirani ponudniki imajo tudi lastne spletne strani, nekateri se pojavljajo tudi na družbenih omrežjih. Necertificirani ponudniki se promovirajo skozi manjše število promocijskih kanalov, predvsem s sejmi in spletnimi stranmi turističnih destinacij/občin ter v svojo ponudbo vključujejo manjši spekter dejavnosti. To pomeni, da so v marketinškem smislu manj prodorni in se tudi manj držijo *»marketinškega spleta*«, ki zajema štiri elemente (4P – *product, price, place, promotion*; glej Pomeroy, Noble in Johnson 2011). Necertificirani ponudniki so pri vprašanju, ali se

bodo za certifikat v prihodnosti odločili, razdeljeni. Prevladuje sicer mnenje, da bi se zanj odločili, v kolikor bi za to dejavnost imeli čas in bi opazili pozitivno razvijanje svoje dejavnosti. Nekateri pa to možnost zavračajo, ker da certifikat ne doprinese ničesar.

Med večjimi težavami ponudniki izpostavljajo znanje tujega jezika, pri čemer so jim v pomoč sorodniki ali vodniki. Leta 2016 so v Klubu profesionalnih turističnih vodnikov Slovenije v sodelovanju s ČZS organizirali prvo usposabljanje čebelarstvo-turističnih vodnikov, imenovanih *čebelarstvo turistični vodniki* oziroma ČTV vodniki ali API-guide (Kaj je ... 2018). Nekateri čebelarji jim niso naklonjeni in jim očitajo pomanjkanje znanja, saj vodniki niso čebelarji in vodenja ne morejo kakovostno izpeljati. Z uporabo sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije nimajo težav. Je pa ena izmed večjih težav sovpadanje sezone čebelarjenja in apiturizma, saj tako zmanjka časa za eno ali drugo dejavnost. Certificirani ponudniki so kritični tudi do pomanjkanje znanja, saj se veliko ljudi odloči čebelariti kljub neznanju. Pri tem ogrožajo tudi kulturno dediščino, saj čebelnjaki postajajo vse bolj podobni stanovanjskim hišam, brez elementov tradicionalnega čebelnjaka, ki so služili za dobre pogoje pri čebelarjenju. Izpostavijo, da lahko to postane tudi težava za apiturizem. »... In kaj bodo turisti hodli gledat, če mi ne bomo meli več tipičnih slovenskih čebelnjakov? To sem malo razočarana« (A.S., 11. januar 2019).

Primerjali smo mnenja o pomoči ČZS in turistične agencije Aritours, ki sta glavna pobudnika apiturizma (glej Kline Arih in Arih Korošec 2015) ter državnih ustanov, ki predstavljajo pomembno podporo pri izvajanju državne strategije turizma. Na področju čebelarstva in apiturizma deluje predvsem ČZS, ki ga ponudniki pohvalijo. Izpostavijo, da je ČZS naredil velik preskok v promociji apiturizma in tako spodbudil zanimanje širše javnosti. Izpostavijo naslednje uresničene pobude, ki imajo tudi pomembno promocijsko vlogo: svetovni dan čebele, medeni zajtrk in certifikati odličnosti. Apiturizem se s strani ČZS finančno ne podpira, obveščajo pa svoje člane o raznih razpisih in organizirajo različna izobraževanja. ČZS je ustanovil tudi Apisekcijo, o kateri so mnenja deljena. Nekateri vidijo v tem le koristoljubje: »Pa tudi so iz tega kr biznis naredili, so naredili sekcijo za apiturizem. In so že kar hotli met 70 eurov, da bodo posodabljali spletne strani« (K.V., 8. november 2018), nekateri pa sekcijo podpirajo: »Ja, to je plačljivo. To so naredili in je zelo dobro, delajo na tem, da se promovira in objavlja, zelo malo denarja je, ker porabijo denarja samo iz članarine. Drugače pa v redu.« (R.S., 13. januar 2019). Manj so ponudniki povezani z drugim koordinatorjem apiturizma, Turistično agencijo Aritours. Med desetimi obravnavanimi čebelarji z agencijo aktivno sodeluje le eden. Ponudniki ji prepisujejo dobro delo, ki se odraža predvsem v promociji apiturizma po svetu, a z njo ne sodelujejo, kot pravijo, zaradi pomanjkanja časa in prevelike konkurence. »Ampak to je spet tak, kak sem prej rekel, ne moreš povsod iti. Imaš avtobus, lahko pokažeš tri stvari.« (A.K., 11. januar 2019). Necertificirani ponudniki pa dela turistične agencije Aritours sploh ne poznajo.

Skupno mnenje intervjuvancev o delu državnih ustanov je, da apiturizem premalo podpirajo, tako v finančni obliki kot v obliki prilagoditve zakonodaje. Kritični so do slovenske zakonodaje, ki je predvsem toga in preprečuje nadaljnji razvoj ter je namenjena le kaznovanju. »Je pa zaj prilika, da se to [državna finančna pomoč, razpisi, op. a.],..., in bi mogla en takle muzej, bi mogel tisoč kvadratov met. To je ponos države, ne ponos občine.« (A.K., 11. januar 2019). »Da bi lahko to tudi pol tržil, tudi za prenočišče, zakoni so v Sloveniji zelo težko napisani in onemogočajo, da bi kaj delal.« (R.S., 13. januar 2019). Zanimiva so tudi razmišljanja, da bi morala država podpreti razvoj apiturizma predvsem zaradi drugačnosti in inovativnosti, količina čebeljih panjev pa ne bi smel biti glavno merilo.

5 Sklep

Slovenski apiturizem se je pričel sistematično razvijati leta 2007 s turističnim proizvodom Apirouts in nadaljeval s pričetkom certificiranja leta 2013. Veliko zanimanja je požel predvsem ob razglasitvi svetovnega dneva čebel (2018), pri čemer je dogodek pritegnil pozornost tako domače kot mednarodne javnosti. Apiturizem, ki vključuje oblike trajnostnega, dediščinskega in zdravstvenega turizma, se že

aktivno vključuje v slovenski prostor, vendar brez sistematične usmerjenosti v izgradnjo prepoznavnosti apiturizma kot inovativnega turističnega proizvoda Slovenije. Čebelarstvo kljub tradiciji (bogati zgodovini) v strateških dokumentih s področja turizma na državni ravni ni zastopano. Potrebno je zavedanje, da apiturizem pomaga oživiti podeželska območja in ohranjati kulturo ter tradicijo. S tem se pokaže njegov razvojni potencial za celotno državo, predvsem pa za demografsko ogrožena območja. Razvoj apiturizma, ki sloni na principih nišnega turizma, lahko na destinacijo (skupaj z drugimi tematskimi proizvodi) privabi obiskovalce/turiste, ki si želijo nekaj novega, drugačnega, mir in osebno doživetje (današnji *homo turisticus*). Gre torej za nov (neinvaziven) turistični proizvod, ki ni značilen le za eno območje, ampak ga lahko turisti spoznajo na katerikoli makro destinaciji v Sloveniji. To še posebej velja, če upoštevamo, da postaja vedno bolj zanimivo urbano čebelarstvo, pri čemer ne smemo zanemariti niti povezovanja z malimi (domačimi) muzeji.

V raziskavi smo primerjali poglede certificiranih in necertificiranih ponudnikov apiturizma. Ugotovili smo, da imajo ponudniki raznoliko ponudbo, ki jo razvijajo tudi z namenom povečevanja prihodkov. Osnovno infrastrukturo za čebelarjenje so nadgradili s svojimi idejami in povezali druge dopolnilne dejavnosti s čebelarstvom, pri čemer je nastal specifičen turističen proizvod. Vključevanje dopolnilnih dejavnosti jim omogoča izvajanje apiturizma prek celega leta, čeprav obstajajo omejitve v zimskem času. Treba je tudi izpostaviti, da nimajo vse destinacije enakih predispozicij. Ukvarjanje z apiturizmom vpliva na zavedanje o pomembnosti čebelarstva, tradicije, narave in omogoča večjo prodajo izdelkov. Ugotovili smo, da so se ponudniki pripravljene povezovati z drugimi krajevnimi ponudniki na posamezni destinaciji, saj ugotavljajo, da bi na tak način pridobili več obiskovalcev. Zavedajo se pomembnosti vlaganja v svojo promocijo, ki pa jo večkrat, zaradi pomanjkanja časa, zanemarijo. Kljub večanju zanimanja za tovrstni turizem, ki se kaže tudi z večanjem števila ponudnikov apiturizma, pa ponudniki pogrešajo pomoč »države« za promocijo in bolj sistematičen razvoj. Kar se promocije tiče, je opazka zgolj deloma upravičena, saj že hitro iskanje na spletni strani Slovenske turistične organizacije za iskano besedo *bee* (čebela) pokaže 95 zadetkov (Rezultati ... 2019). Sicer pa največ podpornih dejavnosti izvaja ČZS, ki pa, kljub trudu in zavzemanju, ne more zagotoviti dovolj potrebnih sredstev.

Drugo raziskovalno vprašanje o razlikovanju pogledov certificiranih in necertificiranih ponudnikov, nam pri razlogih za odločitev pridobitve certifikata odličnosti za apiturizem ni prineslo popolnoma jasnih odgovorov. Za ponudnike, ki so apiturizem v manjši meri že izvajali, je bila odločitev za certifikat nekakšna logična posledica pri njihovem razvoju proizvoda. Ugotovili smo, da je prednost certifikata v promociji. Ponudniki so zbrani na spletni strani, kjer turistom omogočajo jasen pregled nad ponudbo. Certifikat pripomore tudi k dvigu konkurenčnosti ponudnika. Necertificirani ponudniki se promovirajo skozi manjše število promocijskih kanalov in so tudi manj vpeti v samo dogajanje na tem področju. S certifikatom in z možnostjo včlanitve v apisekcijo pa ponudniki pridobijo pravočasne informacije in so seznanjeni z dejavnostmi (trendi) na področju apiturizma/apiterapije, česar pa necertificirani ponudniki očitno ne prepoznajo kot prednost. Prednost certificiranih ponudnikov je tudi v pestrosti same ponudbe, ki je s tem privlačnejša za obiskovalce.

Z raziskavo smo potrdili problematiko zakonsko neurejenega področja apiterapije, v čemer vidimo možnost za nadaljnje raziskovalno delo. Tako bi lahko preučevali tudi ekonomičnost in naložbene potenciale, geografsko razpršenost, pa tudi bolj poglobljen vidik kulturne dediščine, ki je pomemben element te tematske ponudbe podeželskih območij. Z dodatno raziskavo in predlogi za nadaljnji razvoj bi lahko prikazali še dodatne potenciale in povečali zanimanje tudi mlajših ponudnikov, ki bi apiturizem popeljali na stopnjo priznanega in butičnega/luksuznega turizma. Smiselno pa bi bilo v nadaljnjo raziskavo vključiti tudi poglede podpornikov apiturizma – ČZS in turistične agencije Aritours – kot tudi ostalih ponudnikov turističnih storitev.

6 Viri in literatura

- Ali-Knight, M. J. 2010: The Role of Niche Tourism Products in Destination Development. Doctoral Thesis, Napier University. Edinburgh.
- Borko, E., Turk, Z. 2016: Zdravstvo in zdravilstvo. Isis, Glasilo zdravniške zbornice Slovenije 25-7.
- Bukovec, A. (ur.) 1955: Sodobno čebelarstvo. Ljubljana.
- Certificiranje ponudnikov čebelarstva turizma, 2018. Medmrežje: <http://www.czs.si/content/E12> (10. 1. 2020).
- Čebele, 2018. Medmrežje: www.mkgp.gov.si/delovna_podrocja/cebele/ (2. 4. 2017).
- Douglas, N., Douglas, N., Derrett R. (ur.) 2001: Special Interest Tourism: Context and Cases. Melbourne.
- Đurašević, S. 2014: Thematic tourism as an important segment in the business of modern tour operator. Turističko poslovanje 13. DOI: <https://doi.org/10.5937/TurPos1413109D>
- Fratellone, P. M., Tsimis, F., Fratellone, G. 2016: Apitherapy products for medicinal use. Journal of Alternative and Complementary Medicine 22-12. DOI: <https://doi.org/10.1089/acm.2015.0346>
- Gojčič, S. 2005: Wellnes. Ljubljana.
- Gregori, J. 2008: Slovenija – domovina kranjske čebele. Vzrejno delo in vzrejevalci. Lukovica.
- Hall, C. M., Weiler, B. 1992: Introduction: What's so special about Special Interest Tourism? Special-Interest Tourism. London.
- Hrobat Virloget, K., Kavrečič, P. 2019: Traditional festivities in north Istria in terms of authenticity and (dis)continuity. *Academica Turistica* 12-2. DOI: <https://doi.org/10.26493/2335-4194.12.109-120>
- Kaj je apiturizem, 2018. Medmrežje: <https://www.apiturizem.si/apiturizem/> (27. 3. 2018).
- Kapš, P. 2012: Zdravljenje s čebeljimi pridelki: apiterapija. Novo mesto.
- Kline Arih, I., Arih Korošec, T. 2015: Api-tourism: transforming Slovenia's apicultural traditions into a unique travel experience. WIT Transactions on Ecology and the Environment 193. Southampton. DOI: <https://doi.org/10.2495/SDP150811>
- Kline Arih, I., Arih Korošec, T., Šivic, F. 2013: Feel Api. Maribor. Medmrežje: <http://www.authentic-routes.com/docs/default-source/our-story/apiroutes-brochure.pdf?sfvrsn=6> (20. 3. 2018).
- Korošec, V. 2007: Podeželski turizem v Spodnjem Podravju in regijska turistična ponudba. Geografski vestnik 79-2.
- Kumer, P., Pipan, P., Šmid Hribar, M., Razpotnik Visković, N. 2019: The role of actors' cooperation, local anchoring and innovation in creating culinary tourism experiences in the rural Slovenian Mediterranean. Geografski vestnik 91-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV91201>
- Ovsenik, R. 2015: Sodobni trendi v turizmu. Novo mesto.
- Pivec, G. 2013: Gregor Pivec: Filip Terč, začetnik moderne apiterapije. Slovenski čebelar 115-4.
- Poklukar, J. (ur.) 1998: Od čebele do medu. Ljubljana.
- Pomerig, A., Noble, G., Johnson, L. W. 2011: Conceptualising a contemporary marketing mix for sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism* 19-8. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.584625>
- Porenta, T. 2017: Razvoj čebelarstva in društvene organiziranosti čebelarjev Zgornje Gorenjske. *Kronika* 65-2.
- Pušnik, V. 2016: Apiterapija. Ljubljana.
- Rabotić, B. 2012: Selektivni oblici turizma. Beograd.
- Razpotnik Visković, N. 2020: Trajnostne prakse v turizmu – kako jih prepoznati? Geografski vestnik 92-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV92104>
- Renko, M. (ur.) 2017: Follow the Bees. Slovenia. Green. Active. Healthy. Medmrežje: <https://www.slovenia.info/uploads/publikacije/cebele/follow-the-bees-en.pdf> (10. 10. 2020).
- Rezultati iskanja, 2019. Medmrežje: <https://www.slovenia.info/sl/rezultati-iskanja?q=bee/> (30. 12. 2019).
- Robinson, M., Novelli, M. 2005: Niche tourism: an introduction. *Niche Tourism. Contemporary Issues, Trends and Cases*. Oxford.

- Şenel E., Demir, E. 2018: Bibliometric analysis of apitherapy in complementary medicine literature between 1980 and 2016. *Complementary Therapies in Clinical Practice* 31. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.02.003>
- Spending on health: Latest trends, 2018. Medmrežje: www.oecd.org/health/health-systems/Health-Spending-Latest-Trends-Brief.pdf (28. 8. 2018).
- Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017–2021. Ljubljana, 2017. Medmrežje: http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/Strategija_turizem_koncno_9.10.2017.pdf. (26. 11. 2017).
- Šalehar, A. 2010: O spodbujanju čebelarstva v 18. stoletju. *Slovenski čebelar* 112–9.
- Šivic, F. 2013: Apitourism: A fusion of apiculture and travel in verdant lands. *Bee World* 90–3. DOI: <https://doi.org/10.1080/0005772X.2013.11417547>
- Šivic, F., Arih, T., Tomec, A. 2007: Domovina odličnih čebelarjev: čebelarke turistične poti. Lukovica.
- Šuligoj, M. 2018: Characterising the flows of Slovenian tourists within the former Yugoslavia with respect to post-communist 'nostalgic context'. *Moravian Geographical Report* 26–1. DOI: <https://doi.org/10.2478/mgr-2018-0002>
- Šuran, F. 2016: Slobodno vrijeme, putovanje i turizam: sociološki pristup. Buje.
- The role of recreation management in the development of active holidays and special interest tourism and consequent enrichment of the holiday experience. World tourism organization. Madrid, 1985.
- Tourism Trends and Policies 2018. Medmrežje: <http://www.oecd.org/cfe/tourism/oecd-tourism-trends-and-policies-20767773.htm> (25. 5. 2018).
- Trauer, B. 2006: Conceptualizing special interest tourism—frameworks for analysis. *Tourism Management* 27–2. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.10.004>
- Wong, K. K. F., Cheung, P. W. Y. 1999: Strategic theming in theme park marketing. *Journal of Vacation Marketing* 5–4. DOI: <https://doi.org/10.1177/135676679900500402>
- Woś, B. 2014: Api-tourism in Europe. *Journal of Environmental and Tourism Analyses* 2–1.
- Združeni narodi 20. maj razglasili za svetovni dan čebel, 2017. Medmrežje: www.vlada.si/medijsko_sredisce/sporocila_za_javnost/sporocilo_za_javnost/article/zdruzeni_narodi_20_maj_razglasili_za_svetovni_dan_cebel_60802/. (26. 8. 2018).
- Židov, N. 2000: Ali so metode alternativne medicine v Sloveniji res nekaj povsem novega? *Etnolog* 10.

7 Summary: Apitourism as an intersection of tradition, alternative medicine and the beekeeper's sustainable income-generating activity

(translated by Grega Fajdiga)

The systematic development of Slovenian apitourism began in 2007 with the tourist product *Apiroutes* and continued with the beginning of the certification process in 2013. Slovenia is currently the only country awarding certificates to apitourism and apitherapy providers. It garnered even more interest at the announcement of the *World Bee Day* (20th of May, the day the famous Slovenian beekeeper Anton Janša was born). Apitourism incorporates elements of sustainable, heritage and health tourism (apitherapy as a method of alternative medicine) and is already being actively incorporated into tourist offerings in Slovenia but without a systematic focus to establish the reputation of apitourism as an innovative topical Slovenian tourist product. In spite of its tradition (rich history in Slovenia), beekeeping is not well represented at state level in strategic documents related to tourism; the same applies to modern apitherapy (an important element of modern apitourism), which was founded by Filip Terč in Slovenia. We need to raise the awareness that apitourism can help revive rural areas (especially important for areas suffering from depopulation) and preserve their culture and tradition. The development of apitourism, which is based on the principles of niche and sustainable tourism, can attract destination visitors/tourists who yearn for new and different personal experiences and peace (modern *homo turisticus*). This is a new tourist product, which is not characteristic of a single area. Tourists can find it in any macrodestina-

tion in Slovenia. In this sense the goals of this interdisciplinary research is to gather opinions of certified and uncertified providers (beekeepers) on apitourism offerings and compare these opinions. We wish to answer the questions of what is being offered and what is the opinion of providers (beekeepers) about apitourism in Slovenia and how the views of certified and uncertified providers differ.

Our research compares the views of certified and uncertified apitourism providers. Using semi-structured interviews (10 Slovenian beekeepers offering their products to tourists/visitors), we gathered data and found that providers have diverse offerings, which they develop with the purpose of increasing their income. They upgraded the basic beekeeping infrastructure with their own ideas and linked other complementary activities with beekeeping, creating a specific tourist product. The inclusion of complementary activities allows them to provide apitourism-related activities throughout the year, although there are certain limitations in wintertime. Apitourism raises awareness on the importance of beekeeping, tradition, nature and boosts product sales. We found that providers are willing to connect with other nearby providers because they realized that doing so will attract more tourists/visitors. They understand the importance of investing into the promotion of their products, which is something they often neglect due to lack of time. In spite increased interest in this type of tourism, which is also reflected in the increased number of apitourism providers, the providers wish the state offered them better assistance in promotion and systematic development. The best provider of support activities is the Slovenian Beekeepers' Association (*Čebelarska zveza Slovenije*), which despite its efforts is unable to provide sufficient funds. This answers our first research question.

The second research question on the differing views of certified and uncertified providers did not yield clear answers in regard to the decision-making process related to the acquisition of the certificate of excellence in apitourism. Providers who have already been offering apitourism products on a smaller scale find the certification a logical consequence of their product development process. We found that promotion is the main advantage of acquiring the certificate. The providers are listed on a website, giving tourists a clear overview of the offerings. The certificate also enhances the provider's competitiveness. Uncertified providers promote themselves through a lower number of channels and they are less integrated in the development of apitourism in Slovenia. With the certificate and the option to become a member of apisection providers get up-to-date information and are informed about the activities (trends) in apitourism/apitherapy, something uncertified providers apparently do not consider an advantage. Another advantage of certified providers is the variety of services, which makes their offerings more attractive to visitors.

Our research confirms the issues arising from unregulated apitherapy, which gives incentive for further scientific research. We could also research the economic and investment potentials, geographic dispersion, and also an in-depth view of the cultural heritage, an important element of these topical offerings in rural areas. Further research and suggestions for further development could reveal additional potentials and increase interest of young providers, who could raise apitourism to the level of recognised and boutique/luxury tourism. It is sensible to include in further research the views of apitourism supporters, as well as the views of other tourist service providers.